

De familie Dudok de Wit sinds Kees (1843 - 1913) en Bram (1841 - 1911)

Dr P. Hijmans
Heezenbosch 16, 5591 TA Heeze

* Bewerkte versie van de voordracht, uitgesproken bij de Jaarlijkse Herdenking van L.C. Dudok de Wit, Breukelen, 3 oktober 1997. De auteur is een schoonzoon van de kleinzoon van Bram Dudok de Wit, Anne Bram Christiaan.

Mij is het voorrecht gegund u het een en ander te vertellen over de familie Dudok de Wit sinds Kees de Tippelaar en zijn oudere broer Bram, die twee jaar ouder was en twee jaar vóór Kees overleed. Beide broers stierven kort voor de Eerste Wereldoorlog; die was zelfs voor Nederland een drempel, zeker voor onze in politiek en economisch opzicht leidende milieus.

Bram had een dochter en een zoon: Cornelis Abraham Adriaan (roepnaam Bram) Dudok de Wit. Kees bleef ongehuwd. Bram Jr kreeg drie dochters en een zoon: Anne Bram Christiaan. In zijn gezin was het kindertal opnieuw het dubbele: Selma, Bram, Robert, Liesbeth, Christiaan, Annelie, Marleen en Dania.

Familiehuis Oud de Braey

Kort na de Tweede Wereldoorlog maakte ik met de familie Dudok de Wit kennis, omdat Anne Brams oudste dochter Selma (1921 - 1989) mijn verloofde werd in het najaar van 1947. Kort daarna moest ik in een sanatorium worden opgenomen; een wonderlijk toeval wilde, dat het Studentensanatorium in Laren, Noord-Holland lag, op enige honderden meters afstand van het grote familiehuis, Oud de Braey: Rozenlaantje 3, een mooi adres voor het meisje waarop je verliefd bent. Selma kwam daar elk weekend vanuit Utrecht naar toe. Waar de naam van het huis, Oud de Braey, vandaan kwam, is ons onbekend. Het heette al zo toen schoonvader Anne Bram het in het begin van de jaren 1920 kocht.

In juli 1950 trouwden Selma en ik, een geweldig feest. In maart 1951 studeerde ik in Leiden af, terwijl mijn vrouw in Den Haag biologieles gaf aan een lyceum.

Mijn allereerste bezoek aan Oud de Braey in oktober 1947 was voor mij een indrukwekkend en niet zo gemakkelijk evenement. Er zaten veertien mensen aan de lange tafel in de eetkamer; de oudste was grootvader Pim van Lutterveld, er waren vijf dochters en drie zonen present en een inwonende jonge dochter van een bevriend echtpaar, dat ergens in de tropen zijn taak vervulde. Grootvader Van Lutterveld bejegende mij, een Leids student, enigszins kritisch; hij daagde mij verbaal uit, want hij kwam uit Utrecht en ik uit Leiden, een aloude tegenstelling.

Schoonvader Anne Bram Dudok de Wit

Mijn schoonvader, Anne Bram Christiaan Dudok de Wit, was een - zoals hij zelf zei - "koopman" geworden, omdat hij in de firma had moeten opvolgen als enige zoon van zijn in 1912 overleden vader. Van het woord koopman merkte hij decennia later meer dan eens op "dat het woord helaas in diskrediet was gebracht en vervangen door het modernere zakenman". Zelf hield hij bij het tekenen in het gastenregister van hotels vast aan de klassieke term koopman. Eigenlijk zou hij zelf heel graag arts hebben willen worden.

Jarenlang is hij lid geweest van de Nederlandse Christen Studenten Vereniging, de NCSV, van 1896 tot 1985. Een actief lid, want na 1930 was

levensloop maakt duidelijk hoe dit door de betrokkenen aan den lijve ervaren moet zijn: hij trouwde al kort na zijn 20ste jaar en zat voor zijn 30ste met vrouw en drie kinderen aan tafel.

Nog een andere herinnering, en wel aan een gebeurtenis uit het koopmansleven: de crisis van oktober 1929 in New York. Die had vaders zakenbeleid op de proef gesteld, en dat was geen kleinigheid geweest! Hij gaf mij eens twee romans van de Amerikaanse auteur John P. Marquand, waarin de sfeer van die financiële catastrofe wordt beschreven, gezien in het perspectief van een begaafde employé, die zelf uit een onbemiddelde familie komt en de ondergang van zijn chefs moest beleven. Door mij die boeken te laten lezen, gaf hij mij tevens een kijkje - van een afstand - in zijn eigen leven.

Vader, overleden in 1981, was weinig spraakzaam ter zake van "achtergronden", maar dacht er wel veel over en evalueerde ook wat hij had meegemaakt. Was het een karakteristiek van die tijd, van hemzelf of van zijn klasse en beroep? Ook al heeft men alles van nabij beleefd, men komt over die dingen niet zo spoedig uitgedacht.

Kees en Bram: historische persoonlijkheden

Tot nu toe heb ik teruggekeken vanuit het leven van enige mensen uit het geslacht Dudok de Wit, twee generaties uit de 20ste eeuw. Ik wissel nu van perspectief en tracht vanuit Kees te Tippelaar te kijken naar alles wat er in onze eeuw is gebeurd in Nederland. Want dat alles kleurt ook mijn beeld van hetgeen ik in 40 jaar huwelijk met mijn vrouw heb meegemaakt.

Ik begin met twee portretten in het boek van Manten en Verkuil, op blz. 2 en 206 van respectievelijk Kees en Bram. De laatste was de grootvader van mijn schoonvader Anne Bram Christiaan.

De prachtige portretfoto's laten zien dat de kunst der fotografie omstreeks de eeuwwisseling op een hoog peil stond. Is aan het portret van Kees af te zien dat hij zeer veelzijdige activiteiten had ontwikkeld buiten de grenzen van zijn stand en klasse? Was dit de wonderlijke wandelaar, die de wereld

Afb. 2. Kees Dudok de Wit roeiend op de kabbelende Vecht in zijn boot met de dubbele, door hem in Amerika gekochte Amerik: riemen om *vooruit* te gaan (prentbriefkaart uit de Collectie Jan van Male, in Archief Historische Kring Breukelen). Vergelijk met de bovenste kaart in Afb. 1.

wandelend wilde zien, en ook inderdaad zag en in zich opnam? Het leidde hem er immers toe om het geziene aan duizenden tijdgenoten, waaronder vele jonge onderwijzers en onderwijzeressen, door te geven. In dat opzicht was hij een ras-schoolmeester: uit eigen ervaring en eigen liefde tot de wereld deelde hij dat alles aan anderen uit. Zie ik dit alles in deze foto? Neen, ik zie iets dat aan dat doceren en doorgeven vooraf moet zijn gegaan: deze man kijkt - hij stáárt niet, maar *kijkt* - in zichzelf én terug naar wat hij gezien heeft in die door de wandelaar bereisde wereld, en hij ziet ook vooruit, tegemoet, zoals elke goede wandelaar doet: zijwaarts én vooruit kijken. Dat kan nog altijd, ondanks alle tot obsessie geworden automobilititeit.

Opvallend in het portret is, dat Kees - Leonard Corneille - hier gekleed is als heer, en niet als de wandelaar onderweg of de veelzijdige en actieve bewoner van Slangevecht (zie bijvoorbeeld afbeelding 84 op blz. 155). Bij Kees de Tippelaar sloot het één het ander niet uit; telkens blijkt dat, onder andere ook weer bij Kees' bronzen beeld in het park van Boom en Bosch. De toelichtende tekst op blz. 291 in het boek van Mantén en Verkuil is afkomstig van beeldhouwer Taeke de Jong en leert ons iets over beeldhouwen en over Kees de Tippelaar. Men kan dan het beeld zien als een toegang tot de historische figuur van Kees in de samenleving van die jaren.

In het portret van de twee jaar oudere Bram op blz. 206 en 220 zie ik een duidelijk verschil: Bram is dichterbij in tijd en ruimte, hij is een officiële persoon, publieker en moderner. De tekst zegt: "Hij ging als een wervelwind door Amsterdam". Zijn figuur is meer aangekleed, met hoed, witte boord, donkere das en wit vest. Waren zijn gehaastheid, snelle veelzijdigheid, energieke communicatietechnieken verboden van wat er na de Tweede Wereldoorlog met en in onze samenleving zou gebeuren?

Thans wil ik een samenvatting van de beschrijving van de karakters van Kees en Bram geven, zoals deze geformuleerd zijn door Mantén en Verkuil. Zij hebben een mijns inziens zeer knappe analyse van de verhouding der broers gepresenteerd. Door hen worden essentiële waarden van ons menselijk samenleven in de grote maatschappij én in de kleinere, intiemere samenlevingen en gemeenschappen aan de orde gesteld, en impliciet ook geëvalueerd: de grote schaal van de krantenkoppen en TV-berichtengeving, politiek nieuws, beursberichten en sport-business tegenover wat onlangs (in een prachtig boekje van Dorien Pessers) genoemd is "de wereld en de wet van het hart". Ik geef een doeltreffend, simpel en veelzeggend citaat, waarin Mantén en Verkuil ook hun rangorde hebben uitgesproken:

"Kees en Bram verkeerden beiden graag in het gezelschap van anderen. Kees hield rekening met het gezelschap waarin hij zich bevond; Bram domineerde.

De mensen zochten Kees. De toeschouwers en bewonderaars van zijn onconventionele levenswijze werden door hem aangetrokken en Kees sloot vriendschap met velen van hen. Bram zocht de mensen. Hij nam zitting in tal van besturen en liet zich gaarne zien en horen waar de gelegenheid daartoe zich voordeed.

Door de gevoelige trekken in zijn karakter en de vele persoonlijke contacten en vriendschapsbanden die Kees onderhield, merkte hij al spoedig op, wanneer mensen in zijn omgeving het moeilijk hadden. Hij trok zich dat aan en stak zijn handen naar hen uit. Zonder daaraan veel ruchtbaarheid te geven, hielp hij menigeen die in financiële nood verkeerde en steunde hij instanties die zich toelagden op de zorg voor de zwakkeren in onze gemeenschap. Bram deed ook veel goeds met zijn geld, maar hij wendde het vooral aan ten behoeve van de georganiseerde sport en ter ondersteuning van diverse maatschappelijke doelen. Bram was zakelijker, Kees meer een gevoelsmens, een man van denken, gedenken en herdenken."

Het is zonneklaar dat Kees al vroeg, omstreeks 1864, neen had gezegd tegen een loopbaan op het handelskantoor van zijn familie; hij trok de wereld in en bracht haar "thuis" in zijn museum en in zijn verhalen. Zijn oudere broer heeft in officieel Nederland zeer veel gedaan voor publieke belangen, maar hij schijnt weinig voor zijn eigen firma betekend te hebben.

Afb. 3. Prentbriefkaart van Kees Dudok de Wit in de glorie van zijn Slangevechtse jaren, met aan zijn voeten zijn honden Derby en Polly en op schoot een van zijn poezen (Collectie Jan van Male, in Archief Historische Kring Breukelen).

Zijn zoon werd in 1888 de opvolger in het handelskantoor; er zijn familieanekdotes die verhalen hoe de aflossing in zijn werk ging: de 19-jarige zoon nam het roer vrij krachtadig van zijn vader over, samen met zijn 28-jarige vennoot en vriend Cornelis Doncan. Het zijn dan de decennia van snelle economische en financiële groei in geheel West-Europa, de havens van Amsterdam en Rotterdam krijgen dan een Europese sleutelfunctie, zij waren door waterbouwkundige wonderen (Noordzeekanaal in 1876 en Nieuwe Waterweg in 1872) in directe verbinding gebracht met de Noordzee.

Tussen de jaren 1974 en 1983 zijn achtereenvolgens de activiteiten van de Handelsvereniging van Dudok de Wit, de Kustvaart-Rederij en de Belegingsmaatschappij gestaakt en geliquideerd. Zo kwam mede een einde aan een zelfstandige Firma, waarvoor negen generaties zich in Amsterdam ingespannen hadden, een koopmans-historie van bijna drie eeuwen. In de Europese Economische Gemeenschap was geen plaats meer voor een vrije suikerhandel.

Oom Fritz Caspari

Ik keer nu terug tot het tijdsperspectief dat uit de recente historie van de familie Dudok de Wit wil tonen hoe de lijn van de 19de eeuw naar de 20ste eeuw een zichtbare continuïteit heeft gekend. Het is eigenlijk niet zo gemakkelijk om typische aspecten van continuïteit in een geslacht op te merken;

waarschijnlijk is daar een bepaalde ouderdom, een distantie van decennia voor nodig, afstand en stilte, en wellicht eenzaamheid.

Mij kwam nog weer een familieherinnering in gedachten, die mij op het spoor bracht van een buitenissigheid in de familie. Vaders oudste zuster, Riki, is getrouwd geweest met professor Fritz Caspari. Deze naam Caspari lijkt van Romaans-Italiaanse origine te zijn, maar is in werkelijkheid op ingewikkelde wijze ontstaan uit een Duits-Litouwse naam. Fritz Caspari was tot 1935 in Berlijn hoogleraar in de chemie, geen kleinigheid in Duitsland. Toch werd hij in 1935 ontslagen - de nazi-regering veroverde toen vanuit de politiek ook de samenleving der universiteiten -, omdat zijn moeder een joodse vrouw was; overigens een gedoopte, naar de Evangelische Kirche overgestapte vrouw. Fritz Caspari was toen al kritisch jegens de rationele chemie en haar massale toepassingen in land- en tuinbouw en veeteelt; hij werd een van de vroege ecologische wetenschappers, denkers en doeners. Om experimenteel werk te kunnen doen, vestigde hij zich met zijn vrouw op een zuur stuk grond aan de Chiemsee in Beieren. De verzuring van weiden en akkergronden was bezig een van de ecologische hoofdproblemen te worden van grote delen van onze aarde; men kan verzuring, althans op korte termijn, bestrijden met kunstmatige toediening van chemische stoffen. Voor een blijvend herstel van vermoeide grond is een heel andere, verfijndere methode nodig; wij noemen dit 65 jaar later "ecologische landbouw". Daarvoor is meer arbeid nodig; wij weten dat al lang, maar de vrije marktconcurrentie maakt collectief handelen heel moeilijk.

Oom Fritz Caspari heb ik na 1950 nog heel goed leren kennen. Hij kwam meer dan eens in het Rozenlaantje 3 in Laren; mijn vrouw en ik hebben hem ook tweemaal opgezocht in de woning van zijn late jaren, in Heiligkreuzsteinach in het Odenwald, niet ver van Heidelberg. Tijdens een lange wandeling gaf hij ons een levendig college over de symbiose van de vroege mensengroepen en de bijenwereld: zonder bijen had de mens nooit die rijkdom van groenten en vruchten kunnen kweken en leren gebruiken. Wij beiden hadden aan de bioloog Caspari, Onkel Fritz, veel te danken; door hem koos mijn vrouw na een aanvankelijke voorkeur voor de medicijnenstudie, in 1941 het vak biologie. Dat leidde er ook vele jaren later toe, dat zij in 1971 een bouwvallige boerderij aan het einde van de Heezerenbosch kocht, met 2 hectaren grond. In 1973 werd de op inzakken staande boerderij tot een familiewoning omgebouwd en gerenoveerd, en daarna begon ze aan het herstel van het totaal verwoeste erf - er lag een laag kippenmest op van een decimeter dik - en van de zwaar vervuilde weiden. Het resultaat was, na 16 jaren liefde en vlijt, een prachtige bloementuin en 2 hectaren goede en gezonde weidegrond, gerenoveerd zonder scheuren en vrijwel zonder kunstmest, door middel van schapen, koemest en wieden. Natuurlijk heeft het feit dat mijn vrouw was opgegroeid op Oud de Braey met zijn mooie tuin mede tot het een en ander bijgedragen, maar dit alles is ook te danken geweest aan oom Fritz Caspari en zijn invloed op de buitenissige familie Dudok de Wit. Zou Onkel Fritz's boek *Fruchtbarer Garten* (Zürich, 1955) nog ergens vindbaar zijn en gelezen worden?

Slot

De wegen waarlangs waarheid - ook wetenschappelijke waarheid, in dit geval ecologische - en liefde voor de aardse realiteiten in onze praktische levens doordringen, zijn en blijven raadselachtig, en soms lijken zij puur toevallig te zijn. Maar . . . die wegen van en voor de continuïteit van praktische waarheid soms te mogen ontdekken, dat kan ons vervullen met grote dankbaarheid, en dat kan die hoop doorgeven aan de jongere generaties: wat buitenissig was, kan blijken vruchtbaar geweest te zijn voor ons aller toekomst.